

Óvodások és kisiskolások nyelvi attitűdje

Bodnár Noémi

Eötvös Loránd Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskola

Absztrakt

A gyermekek nyelvi attitűdjének kutatása fontos adalékokkal szolgálhat az anyanyelvi nevelés, a nyelvi érzékenyítés témaköréhez. A tanulmány a nyelvi attitűd fogalmának kialakulását, a nyelvi attitűd kutatására használt tudományos módszereket mutatja be, hangsúlyt fektetve a gyermekek nyelvi attitűdjére irányuló vizsgálatokra. A nyelvi attitűd fogalmának kialakulása az 1960-as évekre datálható, kutatása pedig az 1970-es években vált népszerűvé. A nyelvi attitűdök vizsgálatának fő feladata az adatközlők véleményének, hozzáállásának feltárása. A kutatáshoz különféle direkt és indirekt módszerek használhatók, melyek közül az egyik legnépszerűbb az úgynevezett ügynökmódszer. Ezt a módszert gyermekekkel végzett mérésekre is adaptálták. Bár a nyelvi attitűdök kutatása jelen van a hazai tudományosságban, az óvodás és kisiskoláskorú gyermekek nyelvi attitűdje kevésbé kutatott téma.

Kulcsszavak: nyelvi attitűd, lingvicizmus, ügynökmódszer

Bevezetés

A mindennapokban meghatározó szerepe van a kommunikációnak, az emberi kommunikációnak pedig az egyik központi eleme a beszéd. A beszéd érzelmeket vált ki az emberekből, és a beszélőt gyakran a beszédmódja, beszédminősége, beszédstílusa alapján ítélik meg. Magyarországon a mai napig előfordul, hogy az iskolába kerülve azzal szembesül egy sztenderdtől eltérő változatot (például nyelvjárást) beszélő kisdíák, hogy a tanárai igyekeznek az általa beszélt, számára teljesen természetes nyelvváltozatot kijavítani, ahelyett, hogy a gyermekekkel az iskolákban megismertetnék a nyelv számos eltérő változatát (Danczi, 2011; Kresztyankó, 2017). A mindennapok során is gyakran felmerülő beszédtema, hogy akár a közszereplők, akár az ismerősök közül ki beszél „szépen”, vagy éppen kinek van valamilyen feltűnő vonás a beszédében, ami szimpatikussá, vagy épp ellenkezőleg, ellenszenvenessé teszi a szóban forgó személyt. Ezek az értékelő megjegyzések a nyelvi attitűd részei.

A nyelvi attitűd és a lingvicizmus fogalma

Az attitűd mint jelenség először az általános lélektan fogalmaként jelent meg, a 20. század elején (Rozgonyi, 2001). Az attitűd az embereknek valamilyen jelenségekkel (nyelvi attitűd esetében a nyelvekkel, nyelvhasználókkal) szembeni beállítottságát, hozzájuk való viszonyulását, vélekedését jelöli (Kiss, 1995). Az attitűd egyént és társadalmat érintő fogalom egyszerre: „mindig társadalmilag meghatározott, de egyénileg kivitelezett, társas összefüggésben érvényesül, csoportfolyamatokban születik és hat” (Rozgonyi, 2001, p. 42-43).

Több felfogás létezik azzal kapcsolatban, hogy az attitűd milyen komponensekből tevődik össze. Rosenberg és Hovland (1960) szerint három hangsúlyos összetevője van az attitűdnek: ismereti (kognitív) összetevő, egy érzelmi (affektív) összetevő, valamint egy cselekvési vagy viselkedési (konatív) összetevő. Petty és Cacioppo (1986) elmélete szerint az attitűd egyetlen összetevőjének, értékelő jellegének van valódi jelentősége. Ezen álláspont képviselői fontosnak tartják a hiedelem és az attitűd fogalmának elkülönítését. Felfogásuk szerint a hiedelem az attitűdtárgyra vonatkozó vélemény, vagy információ, míg az attitűd az attitűdtárggyal kapcsolatos érzélem. Nyelvészeti példával érzékeltetve hiedelemnek számít például, hogy *X úgy gondolja*, hogy aki palóc nyelvjárást használ, az iskolázatlan, attitűdnek pedig az, hogy *X nem szereti* a palóc nyelvjárást.

Az attitűdöknek több funkciójuk van, s ezen funkciók mindegyike motivációs természetű (Katz, 1960). A kiemelkedően fontos funkciók a következők: alkalmazkodás, ismeret, érvédelem, érték kifejezés/önmegvalósítás (Rozgonyi, 2001; Budavári & Takács, 2011).

Az attitűd és a viselkedés közötti kapcsolat elemzésével a szociálpszichológia tudománya kezdett el foglalkozni. Kísérletek segítségével próbálták feltárni az attitűd és a viselkedés közötti összefüggéseket, és számos, gyakran ellentmondásos következtetést vontak le ezekből a kísérletekből. Cohen (1964) szerint például az attitűd gyakorlatilag előre jelzi magát a viselkedést, LaPierre (1934) viszont arra a következtetésre jutott, hogy nem feltétlenül tölt be maga az attitűd ilyen prekurzor szerepet, sőt előfordulhat, hogy a viselkedés éppen ellentétes az attitűddel. Sőt LaPierre szerint az attitűdök mérése igen nehéz, hiszen a direkt kérdésfeltevés során valószínűleg nem a valódi attitűd kerül felszínre, hanem az egyéntől a társadalom által elvárt attitűd. LaPierre két példát is említ. Az 1930-as években még tartott a szegregáció időszaka, így az afroamerikai vendégek nem szállhattak meg például bármelyik hotelben. LaPierre szerint teljesen mindegy, hogy egy adott hotel egy adott alkalmazottja mit gondol valójában az afroamerikaiakról, ha felteszik neki a kérdést, hogy ellátna-e egy afroamerikai vendéget a hotelben, a hotel álláspontja szerint fog válaszolni, nem a saját véleménye szerint.

Az attitűdök alapvetően hasznosak mind az egyén, mind a közösség számára, hiszen lehetővé teszik, hogy valamely jelenséggel kapcsolatban azonnal, a részletek ismerete nélkül legyen egy benyomásunk, véleményünk.

Míg az alapvetően szociális szemléletű nyelvtudományoknak nem célja a különféle nyelvi viselkedésmódokkal kapcsolatos értékelő magatartás, magukra a nyelvhasználókra jellemző, hogy a nyelvekkel, nyelvi jelenségekkel, nyelvi elemekkel kapcsolatban értékítéleteket alkotnak. Ezt nevezzük nyelvi attitűdnek. Ez a fogalom Lambert munkásságához köthetően került a nyelvészetbe (1967).

Garrett és munkatársai (2003) szerint az attitűdnek a nyelvi produkcióban és percepcióban egyaránt szerepe van, egyrészt befolyásolja az attitűdtárgy megítélését, másrészt magával a beszélővel való közösségvállalásra, vagy éppen ennek ellenkezőjére, a beszélőtől való eltávolodásra sarkall.

A nyelv nem kizárólag kommunikációs eszköz, társas funkciója is jelentős. A különböző nyelvváltozatokhoz szociális értékítélet is kapcsolódik, s ezek ismerete lehetőséget biztosít arra, hogy a nyelvhasználó eldöntse, mely csoporttal azonosul, s melyiktől kíván elhatárolódni. A sztenderd változatok presztízse általában jellemző, viszont a nem-sztenderd nyelvváltozatoknak is lehet presztízse, ez az úgynevezett rejtett presztízsz (Fehér, 2017).

Az attitűdhöz kapcsolódhatnak különböző sztereotípiák és előítéletek. A sztereotípiák, előítélet és attitűd fogalma a húszas évek környékén vált el egymástól. Addig mindhárom fogalom azokra a kollektíven kidolgozott leegyszerűsítő mechanizmusokra utaltak, melyek a világ megismerésekor segítik az energiákkal való takarékoskodást (Csepeli, 2001). E három fogalom összefügg egymással, ritkán létezik önállóan. Sztereotípiák például, hogy akik vidéken élnek, nyelvjárásban beszélnek. Ehhez (az önmagában csak egy megállapításként álló) sztereotípiához kapcsolódhat az attitűd: a nyelvjárási beszéd nem szép, ráadásul iskolázatlanságot, butaságot jelent. És e két megállapításból születhet az előítélet: minden vidéki buta. Az attitűdök tehát, a hasznosságuk mellett, sztereotípiákkal összekapcsolva károsak is lehetnek.

A negatív attitűdök, sztereotípiák és előítéletek szolgálnak a hátrányos megkülönböztetés, a negatív diszkrimináció jelenségének alapjául. A negatív diszkrimináció az, „amikor az előítélet cselekvéssé válik” (Mészáros et al., 2012). Ha a nyelvi alapú negatív megkülönböztetésre gondolunk, akkor a lingvicizmus fogalmát kell körüljárunk.

A lingvicizmus nyelvi alapon meghatározott embercsoportok közötti diszkriminációt jelent. A fogalom Tove Skutnabb-Kangas (1986, 1988, 2015) nevéhez köthető. Az eredeti fogalom meghatározása a következő: „ideologies, structures and practices which are used to legitimate, effectuate, regulate and reproduce an unequal division of power and resources (both material and immaterial) between groups which are defined on the basis of language” (Skutnabb-Kangas (1988, p. 13), azaz „ideológiák, struktúrák és gyakorlatok, amelyek a(z) anyagi és nem anyagi természetű) javak egyenlőtlen elosztásának igazolására, megvalósítására, szabályzására és reprodukálására szolgálnak, nyelvi alapon meghatározott csoportok között.

A gyermekek esetében elsősorban a nem anyagi javak egyenlőtlen elosztására gondolhatunk: például, ha az egyébként sztenderdet használó iskolai

oktatás során a tanár kijavítja a nyelvjárási formát használó gyermek beszédét, esetleg a diák rosszabb jegyet kap nyelvjárása miatt. Az ilyen jellegű nyelvi diszkrimináció hazánkban is erősen jelen van (Jánk, 2018).

De nem kizárólag gyermekkorban és iskolai keretek között gyakorol a lingvicizmus hatást az emberek életére, a nyelvi alapú diszkrimináció számos helyzetben megjelenhez, például ha egy beszédzavaros beszélő a nyelvhasználata miatt nem kap meg egy állást, ha egy siket a nyelvi hátránya miatt esik el egy munkalehetőségtől. Tipikus példája ennek a többlépcsős állásinterjúk esetében a tesztkitöltés. Sokszor azért nem jutnak tovább az ilyen típusú feladatokon a hallássérült pályázók, mert – nyelvi helyzetükből és lehetőségeikből adódóan – nem értik a leírt kérdéseket. Valószínűleg, ha jelnyelven tennék fel nekik ugyanezeket a kérdéseket, probléma nélkül tudnának helyesen válaszolni. Létezik a lingvicizmusnak egy olyan fajtája is, amikor a hátrányos megkülönböztetés nem olyan nyelvi formákra irányul, amelyek tanulhatók, hanem olyanokra, amelyeken vagy egyáltalán nem, vagy nagy erőfeszítések árán is csak kis mértékben lehet változtatni, ilyenek például a különböző beszédzavarok (Kontra, 2006).

Kisiskolás korú gyermekek esetében a lingvicizmus fogalma több okból is fontos. Elsősorban azért, mert kisiskolás korú gyermekeket is érinthet, több szempontból is. Egyrészt lehetnek áldozatai a negatív nyelvi alapú diszkriminációnak, de későbbi okozói is (lásd például Murillo & Smith, 2011; Kaján & Deme, 2020).

Mindemellett a (nyelvi) attitűd nem állandó tényező, lehet formálni, változtatni rajta. A gyermekek szociális és érzelmi készségei óvodáskorban jelentősen differenciálódnak. A nyelvi diszkrimináció szempontjából is meghatározó csúfolás az életkor előrehaladtával a kutatások szerint egyre jellemzőbbé válik. A szociális készségek fejlesztése már egészen fiatal korban is elkezdhető, s alapvető célja a kommunikáció, a tolerancia, az elfogadás fejlesztése, a pozitív énkép és attitűd kialakítása (Zsolnai, 2012). A nyelvi változatosság kérdésének reflektált megvitatása, a nyelvi érzékenyítés segítheti az iskolás korú gyermekek árnyaltabb, elfogadóbb hozzáállásának kialakulását a sztenderdtől eltérő regionális vagy társadalmi nyelvváltozatokhoz (Kaján & Deme, 2020).

A nyelvi attitűdök vizsgálata

A nyelvi attitűdök létezése és vizsgálata nem volt mindig magától értetődő, az 1960-as évek előtt sokan megkérdőjelezték a kutathatóságukat, sőt létezésüket is, de mára már egyértelmű a vizsgálhatóságuk. Az attitűddel kapcsolatos kutatásoknak többféle csoportosítása elképzelhető. Az egyik ezek közül a téma szerinti csoportosítás. Fishman és Agheyisi (1970) három tematikus csoportot különít el: az első a nyelvre irányuló vagy nyelv által irányított attitűdök vizsgálata, a második a nyelvekről, a nyelvváltozatokról a közösségben meglévő sztereotipizált benyomások vizsgálata, a harmadik pedig a nyelvi

attitűdök által kiváltott cselekvések vizsgálata (Nagy, 2018). Baker (1992) szerint a nyelvi attitűd egy gyűjtőfogalom, amely számos, különféle attitűddel kapcsolatos empirikus kutatást foglalhat magába, a következő nagyobb területekkel kapcsolatban: (1) különböző nyelvváltozatok, dialektusok, (2) egy új nyelv elsajátítása, (3) egy specifikus, kisebbségre jellemző nyelv, (4) nyelvi csoportok, közösségek, kisebbségek, (5) nyelvvoktatás, nyelvi órák, (6) szülők nyelvvoktatással kapcsolatos attitűdje, (7) egy specifikus nyelv használatával kapcsolatos attitűd, (8) nyelvi preferencia.

A nyelvi attitűdök vizsgálata során mindig az adatközlők véleményét, hozzáállását kívánjuk feltárni. Ehhez többféle, direkt, vagy indirekt módszer használható. A direkt módszerek lényege, hogy a nyelvi viszonyulásra – ahogy a módszerek neve is sugallja – direkt módon kérdezzük rá. Tipikus direkt módszer például a kérdőív és az interjú, viszont ezek használata során több lehetséges torzító tényezővel is számolnunk kell. Egyrészt előfordulhat, hogy az adatközlők egy adott kérdés kapcsán nem pontosan ugyanarra gondolnak, mint a kutató, aki a kérdést megfogalmazta. Előfordulhat, hogy egészen mást értenek az adatközlők egy fogalom alatt, s ez önmagában is azt eredményezheti, hogy nem arra válaszolnak, amit valójában szeretnénk tőlük megtudni. Konkrét példát említve: a gügyögés fogalma a köznapiban beszédben használatos egyrészt a felnőttek gyermekekkel használt speciális dajkanyelvi beszédmódjára, és a nyelvelsajátítás kezdeti szakaszában lévő kisgyermek szavak előtti gagyogására is. Tehát ha egy kérdőívben felteszszük a „Mit gondol Ön a gügyögésről” kérdést, akkor előfordulhat, hogy az általunk elfogadott definíciók eltérnek az adatközlők definícióitól (Bodnár, 2015). Másrészt nem kizárt, hogy az adatközlő szeretne a kérdőív kitöltése, vagy az interjú során valamilyen általa ideálisnak vélt képnek megfelelni, és ehhez igazítja majd a válaszait (Garrett et al., 2003). Például ha egy fiatal adatközlővel készít interjút a szlengről egy idősebb kutató, akkor (számos okból kifolyólag) előfordulhat, hogy bár nincs valójában negatív véleménye az adatközlőnek a szlengről, sőt ő is használja, de mivel interjúhelyzetben van, azt érzi, hogy negatívan „illik” nyilatkozni erről a nyelvi jelenségről, így nem derül ki az interjú során a rejtett, csak a felszíni attitűdje. Ez a helyzet a Labov nyomán (1972) megfigyelői paradoxonnak nevezett jelenséghez hasonló. A megfigyelői paradoxon a szociolingvisztikai kutatások egy fontos kérdése, a lényege úgy ragadható meg, hogy szeretnénk megfigyelni, hogyan beszélnek az emberek, mikor nem figyeljük őket. Az attitűddel kapcsolatos kísérletek során arra vagyunk kíváncsiak, mit gondolnak a különféle nyelvváltozatokról az emberek valójában, amikor nem kell senkihez igazítani véleményüket. Ebben lehetnek segítségünkre az indirekt kísérleti módszerek. Különleges típusa az indirekt módszereknek az úgynevezett résztvevő megfigyelés, amelynek során a kutató beépül az adatközlők közé, és viselkedésüket testközelből tanulmányozza.

A legszélesebb körben használt indirekt eljárás az ügynökvizsgálat vagy ügynökmódszer (*matched guise technique*), amely Lambert és munkatársai

nevéhez fűződik (1960). A módszert eredetileg nyelvi vizsgálatokhoz dolgozták ki, de ma már más típusú kutatások módszereként is használatos. Mára ez a módszer a legelterjedtebb a nyelvi attitűddel kapcsolatos vizsgálatok során (Papapavlou, 1998; Garrett, 2010; Loureiro-Rodrigueza et al., 2012; Županović Filipin, 2013).

Az eredeti módszer során az adatközlőknek látszólag eltérő beszélők megítélése a feladatuk, különféle tulajdonságok tekintetében (milyen végzettsége lehet, milyen típusú munkát végez stb.), általában az adatközlők felvételről hallgatják a megítélendő beszélőket, az ügynök viszont kétszer szerepel a megítélendő listáján, kétféle nyelvváltozatot használva. Így ha az adatközlők eltérő módon ítélik meg az ügynök által alakított két beszélőt, akkor valószínűsíthetően az általa használt nyelvváltozatot ítélik meg valójában.

Magyarországon 1995-ig nem használták ezt a technikát. Az első hazai ügynökvizsgálat Sándor Klára, Juliet Langman és Pléh Csaba nevéhez köthető (1998). Ez a kutatás olyan szempontból nagy jelentőségű, hogy ez az első hazai vizsgálat, amely során az ügynökmódszert használták. Az ügynökmódszer legfőbb újdonsága, hogy a rejtett nyelvi attitűdöt is méri. A vizsgálatnak kettős célja volt, egyrészt a módszer tesztelése, egy későbbre tervezett, kiterjedtebb kutatás előkészítéseképpen, másrészt valamiféle képet kívántak kapni a magyar beszélőközösség sztereotípiáival kapcsolatban.

A magyar nyelv két változatával kapcsolatos attitűdöket vizsgálták, az egyik a magyarországi sztenderd magyar változat volt, a másik a vajdasági nyelvjárások közül a szabadkai. Adatközlők Budapesten, illetve Szegeden tanuló egyetemisták voltak, s azt feltételezték a kutatók, hogy a nem sztenderd változatot használó ügynököt negatívabban ítélik majd meg a hozzáértést érintő kérdésekben, illetve hogy a budapestiek minden tulajdonságra vonatkozóan negatívabban ítélik majd meg a nem sztenderd változatot használó ügynököt.

A vizsgálat során nem felvételről játszották le az ügynök beszédét, hanem – ahogy a kutatók fogalmaztak – „élő” ügynökkel dolgoztak, tehát az adatközlők személyesen találkoztak az ügynökkel, aki egy vajdasági származású, de Szegeden tanuló, a magyar sztenderdet jól ismerő, de a vajdasági változatot is rendszeresen használó, akkor negyedéves magyar szakos hallgató volt. Összesen hét csoportban végezték el a vizsgálatot, ügyelve arra, hogy az adatközlők összevethetőek legyenek, hogy egy adatközlő csak egy szerepben találkozhasson az ügynökkel, valamint arra, hogy az ügynök személyes megjelenéséből adódó lehetséges megítélésbeli eltéréseket minimálisra csökkentsék, például minden csoporthoz ugyanolyan ruhában ment be az ügynök.

A hipotéziseket sikerült a vizsgálat során alátámasztani, viszont az „élő” ügynök használata olyan szempontból nem bizonyult jó választásnak, hogy az ügynök kellemetlenül érezte magát, amikor a nem sztenderd változatot kellett használnia, ezért inkább csak a gyengén, vagy legfeljebb közepesen megbélyegzett jegyeket használta. Sőt saját bevallása szerint nem egyszerűen kellemetlenül érezte magát, hanem úgy érezte „hülyét csinál magából” az adatközlők előtt (Sándor et al., 1998).

Ennek a mérésnek a legfőbb tanulsága az volt, hogy nem szerencsés, ha az ügynök személyesen találkozik az adatközlőkkel, hiszen az azonnali reakciók elbizonytalaníthatják őt, és – ahogy például ennél a kísérletnél is történt – könnyen kibillenhet szerepéből. Az előre felvett szöveg segít e tényező kiküszöbölésében, valamint több olyan tényezőt is kizár, amelyek befolyásolhatják az ügynök megítélését, mint például az arca vagy az öltözete. A rögzített szöveg további előnye, hogy valamennyi adatközlő pontosan ugyanazt a szöveget hallja, nincsenek apróbb eltérések.

A nyelvi attitűdkutatás irányából elemezve ezt a mérést, látható, hogy a sztenderdtől eltérő ejtés, nyelvi formák, szóhasználat (ez esetben épp a nyelvjárás) már az 1990-es években is alacsonyabb presztízzsel rendelkezett, mint a sztenderd.

Ez a megítélés napjainkig sem sokat változott, a közoktatásban például erősen él az a vélekedés, miszerint a sztenderd a helyes változat, a többi javítandó. Orbán (2019) kérdőíves kutatásában a „munkahelyén melyik nyelvváltozatot használja gyakrabban?” kérdésre a következő szavakkal magyarázta a saját válaszát, miszerint ő a sztenderdet használja az iskolában: „Mivel iskolában oktató pedagógusnak meglátásom szerint a köznyelvet kell használni, ezzel is ösztönözve tanulóit a helyes nyelvhasználatra.” Több válaszban is megjelenik e szemlélet: „Mert ez a helyes. A gyereket a szép és helyes magyar beszédre kell tanítani.”

Az ügynökvizsgálatok fontos eleme az alibi, azaz a történet, amely egyfajta álcaként funkcionál a kísérlet során. Minél jobb az alibi, annál kevésbé tűnhet fel az adatközlőknek, hogy valójában mely jellemzők mérésére koncentrálnak a kísérlet.

A Sándor–Langman–Pléh kísérlet alibije az volt, hogy az ügynököt tanárként szeretnék alkalmazni tanulmányai befejezése után. Az a különös ebben az alibiben, hogy bár eltereli a figyelmet a vizsgálat valós tárgyáról, mégis felvet néhány kérdést. A tanári beszéd több szempontból különlegesnek tekinthető. Az iskolai tanórákon a tanárok arányaiban sokkal többet beszélnek, mint a diákok. Nem ritka, hogy a tanár (legfőképp magyarórán) nyelvművelői szerepet is felvesz, kijavítja az általa helytelennek ítélt nyelvi formákat. A tanárok tehát nyelvi szempontból (is) dominánsnak tekinthetők a tanulókkal szemben (Szabó, 2011). A tanulók, hallgatók, diákok szerint a nyelv, a beszéd a tanárok munkaeszköze, és ezzel profi módon kell bánniuk. Létezik tehát az az elvárás, hogy a tanár beszéljen jobban, választékosabban, szebben, mint az átlagemberek (Lantos, 2005). Elképzelhető, hogy ha az alibi szerint valamilyen más munkakörben tervezték volna alkalmazni az ügynököt, kevésbé szigorúbb, és kevésbé negatív megítélést kapott volna a nem sztenderd forma.

A gyermekek nyelvi attitűdjének vizsgálata

Az ügynökvizsgálatok fő célcsoportját jellemzően felnőttek alkotják, alapvetően nem gyermekek vizsgálatához dolgozták ki a módszert. A gyermekek

nyelvi attitűdjének feltárása sokáig nem merült fel. Ennek több oka is lehet: Labov (1966) szerint 19–20 éves korra alakul ki az olyan mértékű nyelvi érzékenység, amely biztosítja a különböző nyelvváltozatok eltérő vonásainak felismerését. Szintén Labov (1965) nevéhez köthető az a feltételezés, hogy a (kis)gyermeknek nincsenek tudatában a különféle nyelvváltozatokra jellemző jellegzetességek társadalmi jelentőségének.

Ezt a két állítást azóta már több kutató cáfolta. Az első olyan jelentős vizsgálat, amely során kisgyermek nyelvi attitűdjének feltárására koncentráltak, Rosenthal (1974) nevéhez fűződik. A kutatása során óvodáskorú gyermekek nyelvi attitűdjét vizsgálta sztenderd angol, illetve „fekete angol”, azaz afroamerikaiak által használt angol nyelvvel kapcsolatban, úgynevezett „varázsdobozok” segítségével. A kutatásban 136 egynyelvű, 3 és 6 év közötti gyermek vett részt. A vizsgálat során két feladatot kellett megoldaniuk.

A felnőtt adatközlők számára kidolgozott módszertani eljárások nem alkalmazhatók azon mérések esetében, amelyeknek gyermekek az adatközlői, ezért Rosenthal igyekezett kidolgozni egy olyan eljárást, amely kifejezetten gyermekek nyelvi attitűdjének mérésére alkalmas. A gyermekek két egyforma dobozba rejtett magnókazettáról szóló hanganyagot hallgattak meg, az egyik dobozból sztenderd angol nyelv, a másiktól pedig az afroamerikaiakra jellemző változat szólt.

Az első feladat során a két doboz ajándékot kínált a gyermekeknek, ugyanazzal a szöveggel, két nyelvváltozatban, a gyermekeknek pedig ki kellett választaniuk, hogy melyik doboz a szimpatikusabb nekik, valamint különböző attitűddel kapcsolatos kérdésekre kellett válaszolniuk. A mérés második részében is hasonló volt a feladat, azzal az eltéréssel, hogy nem a dobozok kínáltak ajándékot, hanem a gyermekeknek kellett megajándékozniuk a dobozokat.

Az eredmények szerint az óvodáskorú gyermekek jól el tudták különíteni a két eltérő nyelvváltozatot, és az attitűdjükre az volt jellemző, hogy inkább a sztenderd változatot preferálták (Rosenthal, 1974). Későbbi kutatások során is sikerült alátámasztani azt a felvetést, hogy a gyermekek már egészen fiatalon el tudják különíteni egy nyelv különböző változatait.

Aboud (1976) szerint a gyermekek képessége két nyelv vagy nyelvváltozat elkülönítésére azt mutatja, hogy a gyermek tudatában van annak, hogy nem az az egyetlen nyelvváltozat létezik, amelyet ő használ, tehát a gyermek tudatában van a nyelv változatosságának. Az Aboud által végzett kísérletek tanulsága szerint a nyelv öt-hatéves kor körül válik fontos szociális faktorrá, és eleinte nem a különbségek, hanem a hasonlóságok észrevételéhez nyújt segítséget (1976).

Mercer (1975) szerint ötéves kornál hamarabb képessé válnak a gyermekek a nyelvek, vagy nyelvváltozatok elkülönítésére. Mercer egynyelvű kanadai angol gyermekekkel végzett kísérlete során arra a következtetésre jutott, hogy a gyermekek már hároméves korban különbséget tudnak tenni nyelvek között. Kísérlete során 3–8 éves gyermekeket vizsgált. A gyermekeknek két

beszélőt kellett meghallgatniuk, majd eldönteniük, hogy kit hallanak beszélni. A gyermekeknek angol és francia, angol és francia akcentussal beszélt angol, valamint francia és görög nyelvváltozatokat kellett elkülöníteniük. A legfiatalabb résztvevők (3,6–4 évesek) is képesek voltak elkülöníteni a francia nyelvet az angoltól, a 4,6 év felettiak az angolt és a francia akcentussal beszélt angolt is meg tudták különböztetni, a francia és görög nyelvet viszont a kísérletben résztvevő gyermekek egyike sem tudta elkülöníteni.

Schneiderman (1976) 42–11;1 év átlagéletkorú, kétnyelvű gyermekek nyelvi és etnikai attitűdjét vizsgálta. A gyermekek egy rövid bábjátékot tekintettek meg, amelyben két szereplő labdázott, bújócskázott, veszekedett. A szereplők egyike angol, másikuk francia nyelven beszélt. A kísérletben használt kérdésor megválaszolásokor a gyermekeknek ki kellett választaniuk, hogy a két figura közül melyiket preferálják. A vizsgálat fő kérdései azok voltak, hogy függ-e a gyermekek nemétől a preferencia, valamint hogy eltér-e az idősebb gyermekek preferenciája a fiatalabbaktól. E vizsgálat is alátámasztja a feltételezést, hogy a gyermekeknek már óvodás korban van nyelvi preferenciájuk, már ilyen fiatal korban vizsgálható a nyelvi attitűd.

Day (1980) óvodás gyermekek a sztenderd angol és a hawaii kreol angol nyelvváltozat iránti attitűdjét vizsgálta. Day a Rosenthal-féle módszertant (Rosenthal, 1974) használta a kutatáshoz, a nyelvi mintát viszont nem két, hanem csupán egyetlen beszélő szolgáltatta, egy sztenderd angol és hawaii kreol angol nyelvváltozatot egyaránt folyékonyan beszélő 27 éves nő. A vizsgálatban 5–7 év közötti, két különböző hawaii iskolába járó gyermekek vettek részt. Az egyik (A) iskola diákjainak szülei kisebb presztízsű munkát végeztek, mint a másik (B) iskola tanulóinak szülei, és az A iskola egy ipari területen, a B pedig egy lakónegyedben helyezkedett el. Az A iskola első osztályos tanulóinak közel 80%-a a sztenderd angol beszélőt preferálta. A B iskola első osztályos tanulóinak többsége a sztenderd angol beszélőt preferálták, de nem olyan nagy mértékben, mint a másik iskolába járó gyermekek. Az óvodáskorú gyermekekre nem volt jellemző ez a preferencia. Sőt bizonyos kérdésekben (például hogy kinek van szebb ajándéka) a hawaii kreol beszélőt választotta a gyermekek többsége. Ezek az eredmények arra engednek következtetni, hogy ha egy közösségben két nyelvváltozat használatos, akkor a gyermekek óvodáskorban még a kisebbségi változatot preferálják, első osztályos korban pedig ez a preferencia megváltozik, és a többségi változatot részesítik előnyben.

Ezt a következtetést támasztja alá Cremona és Bates (1977) vizsgálata is. 6–10 év közötti gyermekek attitűdjét vizsgálták sztenderd olasz nyelvre, és egy, a kísérletben résztvevő gyermekek által otthon használt déli olasz nyelvjárára. Egy beszélő hanganyagát kellett meghallgatniuk mindkét nyelvváltozatban, majd arra kellett válaszolniuk, hogy melyik beszélő beszélt jobban, és miért. A legfiatalabb gyermekek, a hatévesek egyenlő arányban preferálták a két nyelvváltozatot, a hétéveseknél már a sztenderd olasz változat volt a népszerűbb, a nyolcéveseknek pedig a 100%-a a sztenderd változatot részesítette előnyben. E kísérletből is látszik a minta: a kisebbségi nyelvet beszélő

gyermekek eleinte preferálják a kisebbségi változatot, vagy legalábbis neutrálisak azzal szemben, azonban ahogy telik az idő, a preferencia egyértelműen a többségi változat felé fordul. A domináns változat válik értékessé, vonzóvá a gyermekek számára.

Ryan (1969) ötödik és hatodik osztályos, fehér, középosztálybeli amerikai gyermekekkel végzett mérésében a gyermekek az angol három különböző változatát (sztenderd, alacsonyabb társadalmi osztályok által használt változat, és Black English) hallgatva kellett a beszélőkkel kapcsolatos kérdésekre válaszolniuk, például hogy milyen munkát végezhetnek, milyen tulajdonságok lehetnek rájuk jellemzőek. A gyermekek a sztenderd változatot használó beszélőt értékelték a legpozitívabban, és róla feltételezték, hogy magas presztízsű munkát végez (például orvos, tanár), míg a többi beszélőt negatívabban ítélték meg, és alacsonyabb presztízsű munkát tulajdonítottak nekik.

Choi és munkatársai (2021) 5–12 éves koreai gyermekek attitűdjét vizsgálták az angol különböző változataira (amerikai angol, szingapúri angol és koreai angol). E mérés eredményei is alátámasztják a korábban már ismertett tendenciát: az ötéves gyermekek még inkább neutrálisak voltak a három változattal kapcsolatban, viszont az idősebb gyermekek már egyértelmű preferenciát mutattak az amerikai angol változat iránt.

Kaján Anna és Deme Andrea (2020) kutatásában ötödikes és tizenkettedikes diákok nyelvjárásokkal szembeni explicit, illetve implicit attitűdjét vizsgálta különböző módszerekkel, s a vizsgálatok tanúsága szerint a vizsgált diákok implicit és explicit attitűdjüket tekintve egyaránt hajlamosnak mutatkoztak a nyelvről szóló és nyelvi alapú előítéletes gondolkodásra mindkét korosztályban.

Fehér Krisztina (2020) kutatásában 77 magyar, óvodáskorú gyermek vett részt. A gyermekek a Hajdúságban, egy kisebb faluban élnek, mindannyian napi szinten találkoznak a magyar nyelv sztenderd és nyelvjárási változatával (a szerző a bidialectal kifejezést használja tanulmányában). A kutatás óvodában zajlott, a gyermekek egy mesét hallgattak meg két nyelvváltozatban, majd ki kellett választaniuk, melyik tetszik nekik jobban. A kutatás eredményei azt mutatták, hogy az óvodáskorú gyermekek jelentős preferenciát mutattak a sztenderd nyelvváltozat irányába a nyelvjárási változattal szemben.

Hasonló eredmények születtek saját kutatásunk során is (Bodnár, 2019). E vizsgálat során a gyermekek beszédhanghibás, hallássérült, akcentusos és tipikus beszélő beszédét hallgatva választották ki a nekik leginkább tetsző változatot. Az első osztályos gyermekek is egyértelműen preferálták a tipikus beszélőt a többi atipikus beszélővel szemben.

Összefoglalás

Az attitűdök fontos szerepet töltenek be a mindennapi életben. A különböző nyelvváltozatokra irányuló attitűdöt nyelvi attitűdnek nevezzük. A nyelvi attitűd kutatása az 1960-as években indult. Eleinte azt feltételezték, hogy a

gyermekeknek nincsenek nyelvi értékítéleteik, ám az 1970-es években számos kutatás cáfolta ezt a feltételezést. Aktuális ismereteink szerint a nyelvi attitűd már óvodáskor, de legkésőbb kisiskoláskor körül elkezdi kialakulni, s a legnagyobb presztízsű nyelvváltozat felé fordul a nyelvi preferencia. A nyelvi attitűdhez sztereotípiák és előítéletek kapcsolódhatnak. A nyelvi előítéletek lingvicizmushoz vezethetnek, aminek káros pszichés következményei lehetnek a megbélyegzett beszélő számára. Az óvodás és kisiskoláskorú gyermekek nyelvi attitűdje hazánkban kevésbé kutatott téma. A gyermekek nyelvi attitűdjének kutatása izgalmas adalékokkal szolgálhat a lingvicizmus megelőzéséhez, a nyelvi érzékenyítés témaköréhez.

Irodalom

- Aboud, F. E. (1976). Social developmental aspects of language. *Papers in Linguistics*, 9, 15–37. <https://doi.org/10.1080/08351817609370427>
- Baker, C. (1992). *Attitudes and language*. Multilingual Matters.
- Bodnár, N. (2015). *A dajkanyelvi attitűd módszertanának vizsgálata*. BA-szakdolgozat, Debreceni Egyetem, https://www.academia.edu/26285530/A_dajkanyelvi_attit%C5%B1d_vizsg%C3%A1lat%C3%A1nak_m%C3%B3dszertana (2020. 09. 27.)
- Bodnár, N. (2019). Atipikus beszélők beszédének megítélése kisiskolás korban. *Anyanyelv-Pedagógia*, 12(4). <https://doi.org/10.21030/anyp.2019.4.2>
- Budavári-Takács, I. (2011). *A tanácsadás szociálpszichológiája*. Szent István Egyetem https://dtk.tankonyvtar.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/11904/2010-0019_A_tanacsadas_szocialpszichologiaja.pdf?sequence=1&isAllowed=y (2020. 09. 25.)
- Choi, N., Cho, H. J., Kang, S. & Ahn, H. (2021). Korean Children's Attitudes toward Varieties of English: The Role of Age and English Learning Environment. *Languages*, 6(3). <https://doi.org/10.3390/languages6030133>
- Cohen, A. R. (1964). *Attitude Change and Social Influence*. Basic Books.
- Cremona, C. & Bates, E. (1977). The development of attitudes toward dialect in Italian children. *Journal of Psycholinguistic Research*, 6, 223–232.
- Csepeli, Gy. (2001). *Szociálpszichológia*. Osiris. https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_szocialpszichologia/ch09s04.html (2020. 09. 25.)
- Danczi, A. (2011). Nyelvjárási háttérrel az iskolában. *Anyanyelv-pedagógia*, 4(2). <https://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=315>
- Day, R. R. (1980). The development of linguistic attitudes and preferences. *TESOL Quarterly*, 14, 27–37. <https://doi.org/10.2307/3586806>
- Fehér, K. (2017). *Babák a hangok világában*. Typotex.
- Fehér, K. (2020). Status-based preference of varieties in bidialectal kindergarteners: an experimental study. *Argumentum* 16, 147–172. <https://doi.org/10.34103/ARGUMENTUM/2020/10>

- Fishman, J. A. & Agheyisi, R. (1970). Language Attitude Studies. A Brief Survey of Methodological Approaches. *Anthropological Linguistics*, 12(5), 137–157.
- Garret, P. (2010). *Attitudes to language*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511844713>
- Garret, P., Williams, A. & Coupland, M. (2003). *Investigating Language Attitudes. Social meanings of dialect, ethnicity and performance*. University of Wales Press.
- Jánk, I. (2018). Bebizonyosodott: a tanárok többsége diszkriminál az órákon. *Nyelv és Tudomány*. 2018.szeptember 14. <https://www.nyest.hu/hirek/a-magyartanar-diszkriminál-nyelvi-alapon-hataron-innen-es-tul>
- Kaján, A. & Deme, A. (2020). Nyelvi attitűdvizsgálat iskolások körében. *Anyanyelv-pedagógia*, 13(3), <https://doi.org/10.21030/anyp.2020.3.2>
- Katz, D. (1960). The functional approach to the study of attitudes. *Public Opinion Quarterly*, 24(2), 163–204. <https://doi.org/10.1086/266945>
- Kiss, J. (1995). *Társadalom és nyelvhasználat*. Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kontra, M. (2006). A magyar lingvicizmus és ami körülveszi. In Sipőcz, K. & Szeverényi, S. (Eds.), *Elmélkedések népekről, nyelvekről és a profán medvéről. (Írások Bakró-Nagy Marianne tiszteletére)* (pp. 83–106). SzTE, Finnugor Nyelvtudományi Tanszék.
- Kresztyankó, A. (2017). Cigány tanulók és tanáraik nyelvi attitűdjei. *Anyanyelv-pedagógia*, 11(4). <https://doi.org/10.21030/anyp.2017.3.4>
- Labov, W. (1965). Stages in the acquisition of standard English. In Shuy, R. W. (Ed.), *Social dialects and language learning*. National Council of Teachers of English.
- Labov, W. (1966). *The social stratification of English in New York City*. Center for Applied Linguistics.
- Labov, W. (1972). *Sociolinguistic Patterns*. University of Pennsylvania Press.
- Lambert, W. E., Hodgson, R. C., Gardner, R. C. & Fillenbaum, S. (1960). Evaluational Reactions to Spoken Language. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 60, 44–51. <https://doi.org/10.1037/h0044430>
- Lambert, W. (1967). Asocial psychology of bilingualism. *Social Issues*, 23, 91–109. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1967.tb00578.x>
- Lantos, E. (2005). A beszédhez való viszony a magyar felsőoktatásban. A felsőoktatásban tanító tanárok (és tanuló hallgatók) beszédhez való viszonyának kérdőíves vizsgálata. *THL2 a magyar nyelv és kultúra tanításának szakfolyóirata*, 1(2), 47–56. <http://real.mtak.hu/75099/1/047-056.pdf>
- LaPierre, R. T. (1934). Attitudes vs. actions. *Social Forces*, 13, 230–237. <https://doi.org/10.2307/2570339>
- Loureiro-Rodrigueza, V., Boggess, M. M. & Goldsmith, A. (2012). Language attitudes in Galicia: using the matched-guise test among high school students. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 34(2), 1–18. <https://doi.org/10.1080/01434632.2012.729591>

- Mercer, G. V. (1975). *The development of children's ability to discriminate between languages and varieties of the same language*. Unpublished M.A. thesis. McGill University.
- Mészáros, Gy., Bogdán, P. & Csereklye, E. (2012). *Társadalmi sokféleség, interkulturalitás. Az ifjúságsegítő képzés interprofesszionális fejlesztése*. TÁMOP-5.4.4.-09/2-C-2009-0002.
- Murillo, L. A. & Smith, P. H. (2011). „I will never forget that”: lasting effects of language discrimination on language-minority children in Colombia and on the U.S.-Mexico border. *Childhood Education*, 87(3). <https://doi.org/10.1080/00094056.2011.10521714>
- Nagy, L. (2018). *Metanyelvi ismeretek, nyelvi attitűdök, értékítéletek vizsgálata tanítójelöltek körében*. Doktori értekezés. Szegedi Tudományegyetem.
- Orbán, Gy (2019). Munkácsi járási pedagógusok metanyelvről kérdőíves felmérés, illetve tanórai diskurzusok alapján. Szakdolgozat.
- Papapavlou, A. N. (1998). Attitudes toward the Greek Cypriot dialect: sociocultural implications. *International Journal of the Sociology of Language*, 134(1), 15–28. <https://doi.org/10.1515/ijsl.1998.134.15>
- Petty, R. E. & Cacioppi, J. T. (1986). The Elaboration Likelihood Model of Persuasion. *Advances in Experimental Social Psychology* 19, 123–205. [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60214-2](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60214-2)
- Rosenberg, M. J. & Hovland, C. I. (1960). Cognitive, Affective and Behavioral Components of Attitudes. In Rosenberg, M. J. & Hovland, C. I. (Eds.), *Attitude Organization and Change: An Analysis of Consistency among Attitude Components*. Yale University Press.
- Rosenthal, M. S. (1974). The Magic Boxes. Pre-School Children's Attitudes toward Black and Standard English. *The Florida FL reporter*, 12(1–2), 55–93.
- Rozgonyi, T. (2001). *Személypercepció és attitűd – A társas világ kognitív és érzelmi vonatkozásai*. http://www.nyf.hu/others/docs/pszicho/az_attitud.doc (2020. 09. 25.)
- Ryan-Bouchard, E. L. (1969). Psycholinguistic attitude study. *Studies on language and language behavior*, 8, 437–450.
- Sándor, K., Langman, J. & Pléh, Cs. (1998). Egy magyarországi „ügynökvizsgálat” tanulságai. *Valóság: Társadalomtudományi Közlöny*, 8, 27–40.
- Schneiderman, E. (1976). An examination of the ethnic and linguistic attitudes of bilingual children. *International Journal of Applied Linguistics* 33(1), 59–72. <https://doi.org/10.1075/itl.33.04sch>
- Skutnabb-Kangas, T. (1986). Multilingualism and the Education of Minority Children. In Phillipson, R. & Skutnabb-Kangas, T. (Eds.), *Linguicism Rules in Education* (pp. 42–72). Roskilde University Centre.
- Skutnabb-Kangas, T. (1988). Multilingualism and the Education of Minority Children. In Skutnabb-Kangas, T. & Cummins, J. (Eds.), *Minority education: from shame to struggle* (pp. 9–44). Multilingual Matters.

- Skutnabb-Kangas, T. (2015). Linguicism. *The Encyclopedia of Applied Linguistics*. Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781405198431.wbeal1460>.
- Szabó, T. P. (2011). Amikor a tanár javít. *Nyelv és Tudomány*. 2011. február 18. <https://www.nyest.hu/hirek/amikor-a-tanar-javit> (2020. 09. 27.)
- Županović Filipin, N. (2013). Matched guise technique revisited: The Zagreb case study. In Peti-Stantic, A., Stanojevic, M. M. & Antunovic, G. (Eds.), *Language Varieties Between Norms and Attitudes. South Slavic Perspectives- Proceedings from the 2013 CALS Conference* (pp. 181–196). Peter Lang.
- Zsolnai, A. (2012). A szociális készségek fejlesztésének nemzetközi és hazai gyakorlata. *Iskolakultúra*, 9, 12–23.

Bodnár, N.**Language attitudes of preschool and primary school children**

Research on children's linguistic attitudes can provide important contributions to the field of mother tongue education and linguistic sensitization. This paper presents the development of the concept of language attitudes and the scientific methods used to carry out research on language attitudes, with an emphasis on studies of language attitudes of children. The notion of language attitude dates back to the 1960s and its research became popular in the 1970s. The main task of language attitude research is to explore the opinions and attitudes of the participants. Various direct and indirect methods can be employed, of which one of the most popular is the so-called agent method. This method has also been adapted for measurements with children. Although research on language attitude is present in the national academic community, the language attitude of preschool and primary school children is an underresearched topic.

Keywords: language attitudes, lingvicism, agent method

Bodnár Noémi: <https://orcid.org/0000-0003-4306-4605>